

I. A kutatás megválaszolandó kérdései, hipotézisei. Kapcsolódása hazai és nemzetközi kutatásokhoz

A „jelöltek és képviselők” című és témájú projekt szervesen kapcsolódott a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézete Elitkutató Központja keretében folyó előző kutatásokhoz, amelyek részben korábbi OTKA pályázatok segítségével a képviseleti és miniszteriális elit 1990 utáni viszonyait térképezték fel. Ennek folytatásaként a projekt egyik célja az volt, hogy a politikai elit körét szélesebbre nyitva a képviselőjelöltekről alkosson átfogó képet és új kutatási kérdések megválaszolásával egészítse ki az eddigi eredményeket. Ehhez hozzájárult a Comparative Candidate Survey (CCS) nemzetközi projekthez való kapcsolódásunk (Lausanne-i Egyetem). Ebben a keretben 2010-ben már volt egy felvétel, amely a képviselőjelöltek jelöltállítással kapcsolatos véleményét és különféle attitűdjeit vizsgálta. Jelen kutatás egyik célja ennek továbbfejlesztése volt a korábbi tapasztalatok alapján.

Alapvetően három területen reméltünk új eredményeket felmutatni. *Először* a jelöltállítás intézményi szempontjait és a jelöltek tulajdonságaira vonatkozó hatását vizsgáltuk meg. A jelöltállítás formális és informális procedúrái meghatározóak a párt karaktere szempontjából. A jelöltek a pártok erőforrásai, tehát egy párt intézményi erejét jelzik jelöltjei politikai karrier-tulajdonságai, pozíciói. A pártok intézményesülését mutatja jelölbázisuk folytonossága és megújulása, és ennek a jelöltek tulajdonságaival való összefüggése. A jelöltállítás intézményi háttere – inkluzivitása vagy exkluzivitása, illetve centralizált vagy decentralizált módja – befolyásolja a jelöltek kampány-viselkedését és a megválasztottak, vagyis a képviselők viselkedését is. Ezzel összefüggésben, *másodsorban* arra voltunk kíváncsiak, hogy az alapvetően pártelvű hazai politikai rendszerben tetten érhető-e a jelöltállítás módjából és a jelöltállítás percepciójából következően a jelölt személyének előtérbe kerülése. A jelöltek hogyan és milyen mértékben érvényesítik a személyi tulajdonságaikat és erőforrásaikat például a választási kampányban, ez hat-e választási eredményeikre, és érinti-e a képviselet tartalmát, a képviselet fókuszát, a képviselők és választók kapcsolatát és általában a politikai felelősségi viszonyokat. *Végül*, a kutatás kezdetekor, és a kutatás ideje alatt zajló átfogó intézményi változások következményeit igyekeztünk feltárni a jelöltállításra és a jelöltekre vonatkozóan, figyelemmel a választási rendszer változásának kontextusára valamint a pártrendszer átalakulására. E három kutatási kérdés időhorizontja eltérő, de összességében közel két évtized, öt választási ciklus jelöltállításának, jelöltjeinek több szempontú vizsgálatát sikerült elvégezni.

II. A kutatás során elkészített adatbázisok fő paraméterei, összefüggéseik, alkalmazhatóságuk

A kutatás elméleti kérdéseinek megválaszolásához több adatbázis készült, melyek alapját survey-k és adatgyűjtések jelentik. Az adatok megfelelő értékeléséhez szakértői interjúkat is használtunk.

1. A jelöltek (1998-2014) adatbázisa

A jelöltekre vonatkozó adatbázisban az 1998 és 2014 közötti öt parlamenti választás jelöltjeire vonatkozó indulási adatokat – indító párt, indulás helye, listás helyek –, az egyéni választókerületi jelöltekre vonatkozóan az első és második fordulás eredményeket, valamint a jelöltek indulás

pillanatában betöltött helyi tisztségeit – polgármesterség, helyi képviselőség – és párton belüli tisztségeit – megyei vagy országos pártvezetés, frakcióvezetés – rögzítettük. Az alábbi, 1. táblázat az adott ciklusban mandátumot szerző pártok jelöltjeit tartalmazza, 10482 jelölési esetet. Értelemszerűen ez kevesebb jelölt személyt jelent (vannak többször indulók), Az adatbázisban 7075 jelölt szerepel pártonként és választásonként.

1. táblázat Az adott ciklusban mandátumot szerző pártok jelöltjeinek száma

	1998	2002	2006	2010	2014
MSZP	491	515	522	521	146
Fidesz	480	413	460	443	250
SZDSZ	504	481	461		
MDF	490	84	367	285	
FKGP	478	437			
KDNP	289		67	53	29
MIÉP	324	462	235		
Jobbik				464	203
LMP				296	136
Együtt					30
DK					29
PM					12
MLP					5
ÖSSZESEN	3056	2392	2112	2062	840

2. A 2014-es jelölt-survey (CCS) adatbázisa

A Comparative Candidate Survey (CCS) projekt keretében a jelöltekre vonatkozó kérdőívet a Qualtrics szoftver segítségével készítettük el, és tíz nappal a választás után (2014. április 6-án) indítottuk el a felmérést. A teljes kérdőívezés egy hónapig tartott. Három hullámban igyekeztünk elérni a jelölteket: először felkérést küldtünk a kérdőív kitöltésére, másodsor emlékeztetőt a Corvinus Egyetem nevében, végül egy személyes emlékeztetőt a projekt vezető kutatója nevében. Ezzel a módszerrel a jelentős pártok 840 jelöltjének 95,2 százalékát tudtuk elérni. Az on-line kérdőív használata révén 185 jelöltől kaptunk válaszokat, ezt a megválasztott képviselőkkal készített 76 személyes interjúkkal kiegészítve közel 1/3-os válaszadási arányt tudunk elérni. A kérdések nagy része szerepelt a 2010-es adatfelvételben, de a korábbi kérdőívet több ponton aktualizáltuk. 84 válaszadó mindkét hullámban részt vett. Az éveket jelölő almintákban a sikeres jelöltek némileg felülreprezentáltak, mivel a mintába 232 (55,1 %) képviselő került 2010-ben, és 109 (37 %) képviselő 2014-ben. A 2. táblázat mutatja a felvétel legfontosabb paramétereit.

2. táblázat A válaszoló jelöltek száma és aránya pártonként és a kitöltés módja szerint, 2014

Párt	Összes jelölt	Összes válaszadó jelölt	%	Online kitöltés	%	Offline kitöltés	%
Fidesz	250	65	26%	21	32,3%	44	67,7%
KDNP	29	10	34,5%	5	50,0%	5	50,0%
MSZP	146	49	33,6%	30	61,2%	19	38,8%
Jobbik	203	83	40,9%	80	96,4%	3	3,6%
LMP	136	72	52,9%	72	100,0%	0	0,0%
Együtt	30	12	40%	10	83,3%	2	16,7%
DK	29	12	41,4%	10	83,3%	2	16,7%
PM	12	8	66,7%	7	87,5%	1	12,5%
MLP	5	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Összesen	840	261	31,1%	185	70,9%	76	29,1%

3. Parlamenti képviselői kérdések

A parlamenti kérdésekre vonatkozó adatbázis a 2010. május 14. és 2012. december 31. között feltett írásos és szóbeli parlamenti kérdések – összesen 5236 kérdés – helyi relevancia alapján történő osztályozását tartalmazza. A kérdések kapcsán a helyi vonatkozást háromféleképpen közelítettük meg: érint-e bármilyen helyi ügyet („általános lokalizmus”), érinti-e a képviselő indulási megyéjét, valamint érinti-e a képviselő választókerületét (területi listás képviselők esetében a megyét, egyéni képviselők esetében az egyéni választókerületet). Emellett az adatbázis tartalmaz további változókat arra vonatkozóan, hogy a lokalizmus milyen módon jelenik meg a kérdésben: választókerület említése, valamilyen hely, helyi ügy, létesítmény, esemény, szervezet vagy helyi érdekeltségű vállalat említése. A parlamenti kérdések adatbázisa alapján aggregált adatbázis is készült, mely egyes képviselők (N=231) kérdéseinek fenti jellemzőit, mandátumtípusát és megválasztásuk helyét is tartalmazza.

4. A parlamenti képviselőkről szóló adatbázis

Az Elitkutató Központban (korábbi OTKA kutatások eredményeképpen) létrehozott képviselői adatbázis kiegészült a 2014-ben megválasztott parlamenti képviselők adataival, és az adatbázis új változókkal is gazdagodott. A kutatás lezárásakor 2637 parlamenti képviselő különféle demográfiai és politikai karrier-adatait tartalmazza az adatbázis.

Az adatbázisok egymással kompatibilisek, a kutatási kérdésnek megfelelően formálhatóak, így további elemzések alapját képezhetik. Ezen kívül logikusan építhetők tovább időben, valamint új, releváns változók mentén kiterjeszthetők.

III. A kutatás tudományos eredményeinek összefoglalása

1. Intézményesülés és jelöltállítás

Három nagyobb egységben kíséreltük meg bemutatni a jelöltek intézményi meghatározottságát – a pártintézményesülésre, a jelölési folyamat intézményesülésére, és a jelöltek esélyességére reflektáló elemzéssel.

A/ Pártok intézményesülése és jelöltek

A pártok intézményesülésének mérésére számtalan indikátort és párt jellemzőt használ a szakirodalom (Mainwaring and Torcal, 2005), amelyek leggyakrabban a választási és ezzel összefüggő képviseleti eredményekre építenek, de alig található olyan írás, amely a jelöltek jellemzőivel kapcsolná össze a pártok intézményesültségének állapotát. Pedig a jelöltek a párt erőforrásainak részét képezik, hozzájárulnak a párt versenyképességéhez, így a képviselőjelöltek vizsgálata segíthet a pártok szervezeti erejének és a pártok intézményesültségének feltárásához.

A pártintézményesülés nehezen operacionalizálható fogalmát (Gunther and Hopkin, 2002: 193) a társadalmi *meggyökeresedettség* és szilárdan megalapozott *rutinszerűen működő szervezeti rend*, (rootedness and systemness) fogalmi kategóriáiban (Panebianco, 1988:55-56) kíséreltük meg elemezni. Mit jelent ez a jelöltek szempontjából? A meggyökeresedettséget a beágyazottság – pld. az indulási helyek relatív állandósága - és a jelöltek erőforrásainak gyarapodása, halmozódása jelezheti, míg a rendszerszerűség feltételezi a jelöltállítás kialakult intézményrendszerét, amely nyomán viszonylag stabil, jól körülhatárolható jelöltcsoport kerül kiválasztásra.

A jelöltek számából következtethetünk a pártok szervezeti vitalitására és változásából a párt intézményesülésének problémáira. Korábbi választásokon már sikeres, parlamenti képviselettel, így állami forrásokkal, vagy/és kormányzati pozícióval rendelkező pártok feltételezhetően könnyebben találnak megfelelő számú jelöltet, mint a választáson kevésbé sikeres pártok. Feltételezhetjük azt is, hogy egy új párt jelöltállítás nehézségekkel küzd – bár ez nincs feltétlenül így, hiszen a kiterjedt és stabil mozgalmi háttér segíthet – de szükség van az elkötelezett azonosulásra, ami nagy valószínűséggel összefügg az esély érzékelésével, reményével is, ami alapvető motivációs forrás lehet a jelöltség vállalásakor. Egy új párt számára az is kedvező lehet, ha szervezetenként építhet egy korábbi pártra.

Az 1998-2014 időszakot átölelő 10482 jelölési mozzanatot és 7075 jelöltet tartalmazó adatbázis lehetővé tette a parlamenti pártok néhány intézményesülési sajátosságának feltárását. Általánosságban a jelöltcsoport stabilitását diagnosztizálhattuk, de a pártintézményesülés szempontjából célszerű volt az adatok mélyebb elemzése. A jelöltcsoport stabilitásának, ugyanis két összetevője van, egyrészt az új jelöltek aránya, másrészt a kiesők aránya. Az új jelöltek azok, akik nem indultak az előző választáson, a kieső jelöltek indultak a korábbi választáson, de nem kaptak (vagy nem kértek) új jelölési lehetőséget a rá következőn. Az új jelöltek kétségkívül a párt kinyitását jelzik, míg a kiesők számának, arányának értékelése a párt intézményesültsége szempontjából nehezebb, hiszen a kiesés okai változatosak. Elsődlegesen lehet a kilépőnek ez a saját döntése, de lehet a párt megújítási törekvéseinek a következménye is.

Az alábbi, 3. táblázat az adatbázisban szereplő összes pártra vonatkozó statisztikai elemzés, amely különböző szempontok mentén igyekszik feltárni a jelöltek fluktuációjának összefüggéseit bizonyos pártjellemzőkkel.

3. táblázat Új jelöltek és kieső jelöltek összefüggése a pártok tulajdonságaival 1998-2014

	Átlag: jelöltszám	Átlag: új jelöltek	Átlag: kieső jelöltek
	328,30	171,30	172,94
Nagy párt (N=8)	408,75	164,88	183,00
Kis párt (N=12)	274,67	175,58	164,90*
Kormánypárt (N=6)	303,17	115,83	205,83
Ellenzéki párt (N=14)	339,07	195,07	156,50**
Előző választáson a szavazataránya nőtt (N=7)	336,18	151,55	145,64
Előző választáson a szavazataránya csökkent (N=11)	301,14	152,00	215,86
Régi pártként indult (N=18)	322,56	151,72	
Új pártként indult (N=2)	380,00	347,50	
Választási szövetségben indult kis párt (N=4)	112,75	53,75	160,25
Nem választási szövetségben indult kis párt (N=16)	382,19	200,69	176,57***
Választási szövetségben indult (N=8)	259,88	98,50	120,13
Nem választási szövetségben indult (N=12)	373,92	219,83	215,20****

*N=8; **N=12; ***N=14; ****N=10

Szemponként felvettük a nagy párt *versus* kis párt, kormánypárt *versus* ellenzéki párt, régi párt *versus* új párt kapcsolatot, valamint az előző választáson elért teljesítményt (növekedett vagy csökkent) és a választási szövetségben vagy önállóan való indulást az összes pártra és külön a kis pártokra is. A táblázat mutatja, hogy ezek a szempontok hogyan befolyásolták az új és a kieső jelöltek számát. A számok önmagukban is beszédesek, de ezen felül néhány esetben szignifikáns összefüggést találhatunk. 10%-on szignifikáns az eltérés a nagy és kis pártok jelöltszáma között: ($p=0,081$; $Eta=0,400$ $Eta^2=0,160$), a nagy pártok szignifikáns mértékben több jelöltet indítanak. A választási szövetségben induló kis pártok szignifikánsan kevesebb jelöltet indítottak, mint a nem így induló kis pártok: ($p=0,002$; $Eta=0,656$ $Eta^2=0,430$). A választási szövetségben induló kis pártok esetében kisebb volt az új jelöltek száma (szignifikáns az eltérés a nem választási szövetségben induló kis pártoktól: $p=0,013$; $Eta=0,544$ $Eta^2=0,296$). A táblázatból látható, hogy átlagosan a jelöltjeik kevesebb, mint fele volt új jelölt, kevésbé változtattak a jelöltbázisukon. Nem meglepő, hogy az új pártok sokkal nagyobb számban indítanak új jelölteket, mint a régi pártok. Szignifikáns eltérés van a választási szövetségben indulók és nem választási szövetségben induló pártok között, az: előbbieket kevésbé frissítették a jelöltbázisukat ($p=0,012$; $Eta=0,551$ $Eta^2=0,303$). Mivel azonban a választási szövetségekben nem kis pártként érdekelt Fidesz esetében feljebb már láttuk, hogy jelentős az újrjelölés aránya, így nagy valószínűséggel itt nem a választási szövetség, hanem a „beállt” intézményülés magyarázza inkább az alacsony szintű megújulást. A választási szövetségben induló pártoknál átlagosan alacsonyabb a kiesők száma ($p=0,069$; $Eta=0,438$ $Eta^2=0,192$). A felmerülő számos szempont közül kiemelendő, hogy a választási szövetség alakítása a kis pártok számára komoly intézményesülési problémákat vet fel, legalábbis jelöltjeik stabilitására, megújulására nézve. A kis pártoknál a választási szövetség vállalása már eleve

intézményesülési problémát jelezhet, ami még virulensebben mutatkozik meg a (közös vagy később ismét önállósodó) jelölt-folyamatokra tekintve.

A kutatás során feltárultak a jelöltek száma és folytonossága alapján a rendszerszerűség, a stabilizálódás intézményesülési mozzanatai. Az is bizonyítást nyert, hogy a jelöltek politikai erőforrásai összefüggnek a pártok meggyökeresedési képességével – az intézményesültség másik dimenziójával. A jelöltek politikai erőforrásai reflektálnak a pártok életciklusára. Bár a jelöltek összességén belül különböző csoportok alakíthatók ki aszerint, hogy hány és milyen erőforrással rendelkeznek, általánosságban igaz, hogy az érintettek nagy része valamilyen politikai pozíció birtokában (azt követően vagy azzal párhuzamosan) lesz jelölt. A jelölt karrier-utak sem véletlenszerűen, kaotikusan, hanem általában előreláthatóan, tervszerűen, szisztematikusan alakulnak, ahogy azt a politikai karrier kapcsán már általánosságban megfogalmazta a szakirodalom (Schlesinger, 1966:118).

B/ A jelöltállítás procedúra és hatása

A jelöltállítás párton belüli folyamatát és a jelölt-hatásait részben a CCS felvétel jelölt-válaszai, részben a jelöltadatbázis alapján elemeztük. A jelöltállítási procedúrát a szakirodalom általános felfogásával összhangban (Hazan és Rahat,2002) a centralizáció-decentralizáció, és az inkluzivitás- exkluzivitás tengelyén elhelyezhetőnek tartottuk a hazai esetben is. A jelöltállítást akkor tekintjük decentralizáltnak, ha alacsony szinten döntenek a jelöltekről. A jelöltállítás inkluzivitását illetve exkluzivitását az jelzi, hogy kik lehetnek a döntéshozó testület tagjai. Az alábbi ábra mutatja a két dimenzió lehetséges összefüggéseit. Ezt a keretet tekintettük kiindulópontnak a pártokon belüli jelöltállítási viszonyok elemzésénél.

1. ábra. A jelöltállítás modellje az inkluzivitás és a decentralizáció szempontjából

Inkluzív	Országos szinten a választók		Települési szinten a választók
	Országos szinten a párttagok		Települési szinten a párttagok
Exkluzív	Országos szinten a pártvezetés	Megyei szinten a pártvezetés	
	Országos szinten a pártvezető	Megyei szinten a pártvezető	Települési szinten a pártvezető
	Centralizált		Decentralizált

A formális jelölési mechanizmusokról már korábban tudható volt, hogy a jelöltállítási folyamatot a pártok egy szűk vezetői rétege dominálta. Kutatási kérdésünk arra irányult, hogy az új párt- és intézményi körülmények milyen irányú változásokat jelentettek ebben a keretben. A szakirodalom szerint az új pártok, különösen a zöld pártok megjelenése nyomán a pártműködés folyamatainak résztvevő/bevonó jellege erősödik, míg a választási reform után várható a pártok jelölési stratégiájának változása, hogy alkalmazkodni tudjanak az új rendszerhez. Hazan és Voerman (2006) nyomán arra számíthatunk, hogy a választási rendszer többségi karakterének erősödésével a jelöltállítási folyamat jelölt-központúbbá és decentralizáltabbá válik, hiszen az egyéni körzetekben felerősödik a helyi kötődés és ismertség fontossága, a lokális hálózatokba való bekapcsolódás, ami megerősítheti a helyi pártszervezetek súlyát a központi döntésekkel szemben. Ezzel ellentétesen hathat viszont az intézményi reformnak a képviselői létszám csökkentésére vonatkozó eleme mivel a verseny fokozódása megerősítheti a jelöltállítás centralizáltságát, a pártok vezetőinek dominanciáját a döntéshozásban és az inkumbensek helyzeti előnyét a kiválasztásban.

Mindezek alapján fő kérdéseink a következők voltak: felfedezhetőek-e a politikai aréna nyitottabbá válásának jelei vagy erősödött a procedúra exkluzív jellege? A jelöltállítási folyamat decentralizáltabbá vagy centralizáltabbá válik-e? Megmarad-e az inkumbensek előző választásokon is regisztrált előnye a reform után? Kik a kiesők, és milyen alternatívák állnak a de-szelektáltak rendelkezésére?

A pártok formális jelöltállítási folyamatai igazolni látszanak a várakozásainkat: a pártok mérete meghatározó (Lundell, 2004), a nagyobb pártok jelöltállítási gyakorlata centralizált, a kisebb pártoknál, konkrétan az LMP-nél pedig megjelent a folyamat decentralizálására és demokratizálására való igény: a verseny az egyéni körzetekben volt leginkább jelen, a pártlisták kialakításakor pedig inkluzív eszközöket (mint például nemi és generációs kvóta) alkalmaztak. A legláthatóbb változás természetesen a jelöltek számában volt: míg 2010-ben 2062 jelöltet regisztráltunk az adatbázisunkban, addig 2014-ben mindössze 840-et, ami a parlamenti létszámcsökkentés evidens következménye. A jelöltek egy része számára a terep nem volt ismeretlen: a csoport több mint fele már 2010-ben is indult a választásokon, egyharmaduk 2006-ban, 1/5-ük pedig 2002-ben is.

A jelöltek túlnyomó többsége esetében nem saját maguk kezdeményezése volt a jelöltté válás, hanem valamilyen külső hatás eredménye: legtöbbjüknek a párt ajánlotta fel a lehetőséget, hogy induljanak a választásokon, nem személyes kapcsolataik (család, barátok) vagy más típusú politikai szervezetek (civil, helyi szervezetek) bíztatták őket. A megkérdezettek jelentős része jóval a választások előtt jelöltté vált: a válaszadók 48 százaléka szerint az indulásuk több mint hat hónappal a választás előtt eldőlt. Ez az adat megerősíti azt a feltevésünket, hogy az alapszabály szerint lefolytatott jelöltállítási folyamat csak formalizálja a már korábban meghozott döntéseket a pártokon belül. Csak a kis pártoknál azonosítható egy nagyobb csoport, amelynek tagjai mindössze három hónappal a választás előtt váltak jelöltté, ami leginkább a jelölési súlytalanságára utal, hiszen a kisebb pártok színeiben induló jelöltek nagy része nem esélyes a nyeresre, így jelenlétük inkább csak a helyek megtöltésére, a párt láthatóságának a megerősítésére szolgál. Zsákmányszerzési potenciál hiányában a kis pártok akár még jelölt-hiánnyal is küzdenek. A jelöltek láthatóan tudatosan vállalnak részt a politikai életben és építik karrierjüket, amit igazol az is, hogy többségük (80 százalék) átláthatónak gondolja a kiválasztás folyamatát. Ennek ellenére egyfajta elégedetlenség is megjelenik a jelöltek körében, főleg a baloldali összefogásban résztvevő pártoknál.

Összességében a jelöltállítási mechanizmusok nem váltak nyitottabbá, inkluzívabbá vagy decentralizáltabbá, így nem figyelhetjük meg a helyi pártszervezetek vagy a helyi beágyazottság fontosságának növekedését sem. Sőt, inkább további centralizációs tendenciák érvényesültek, illetve

tovább szűkült a döntéshozók köre és messzebbre került a döntés a jelöltektől, különösen a többpárti egyeztetéseken résztvevő baloldali pártoknál. Ez alapján az eredményeink Shomer kutatásaival állnak összhangban, aki arra figyelmeztet, hogy nem szabad a választási rendszerek és a párton belüli jelöltállítási folyamatok között erős kapcsolatot feltételezni (Shomer, 2014:543).

C/ A Jelöltkiválasztás – mi hordozza az esélyt?

A jelöltkiválasztás általános szervezeti rendjének leírása mellett különös figyelmet fordítottunk az esélyes jelöltekre: arra, hogy a pártok milyen szempontok mentén választják ki azokat a jelölteket, akik ún. *safe seat*-eken, befutó helyeken indulnak. A kérdés különösen fontos annak fényében, hogy az általános adatok alapján a jelöltek nagy számát és relatív stabilitását láthattuk. A nagyszámú jelölt között szükségképpen minden pártnál van egy-egy jelöltcsoport, amely nagyobb eséllyel bír a megválasztásra, fő kérdésünk a kutatás ezen pontján tehát az volt, hogy mi jellemzi ezt a csoportot, azaz milyen szempontok és jelölési pozíciók mentén fogalmazható meg az esélyesség toposza. Kiindulópontként feltételeztük, hogy a párt sikerének elősegítése érdekében, a jelöltkiválasztást végző szereplők úgy alakítják a stratégiájukat, hogy az legjobban megfeleljen a külső kereteknek, azaz olyan jelölteket állítsanak, akik az adott választási rendszerben, az adott választói elvárások és esetleges szövetségi kényszerek mellett a lehető legjobb eredményt tudják elérni.

Ez alapján az első hipotézisünk szerint az esélyes jelöltek az egyéni választókerületekben azok a jelöltek lehetnek, akik valamilyen helyi tisztséggel rendelkeztek. A 2002 és 2010 közötti választások kapcsán a két nagy pártra, a Fideszre és az MSZP-re vonatkozó vizsgálat eredményei alapján azonban a polgármesterség és az önkormányzati képviselőség illetve az egyéni választókerületi esélyesség között csak gyenge, a helyi képviselőség esetében pedig negatív kapcsolat látható, azaz a helyi beágyazottság önmagában nem hatott az esélyes egyéni választókerületi indításra. Megállapítható volt ugyanakkor, hogy ha a pártok indítottak ilyen tisztséggel rendelkező jelölteket, azok általában esélyesek és nagy arányban inkumbensek voltak. A területi listák esetében hasonló tendencia figyelhető meg: a polgármestereket és helyi képviselőket általában nem az esélyes helyeken jelölték, azaz a helyi beágyazottsággal rendelkező jelöltek indítása általában a listák feltöltésére szolgált. A helyi beágyazottság kis szerepe a pártok dominanciájára utal a választókerületek szintjén is: a jelölés során a döntéshozók bízhattak abban, hogy a párthoz tartozás jelentősége nagyobb lesz a választók számára, mint az egyéni jelölt ismertsége.

A területi illetve országos listák kapcsán feltételeztük, hogy a pártvezetői pozíció és az esélyesség között kapcsolat áll fenn, mivel a pártvezetők egyrészt az adott párt ismert arcainak tekinthetők, így javítják a párt választási esélyeit, másrészt mindkét nagy párt esetében ők döntenek a listák összetételéről. A hipotézis, bár a statisztikai kapcsolat nem mondható erősnek, igazolódni látszott a vizsgált választások kapcsán, mivel mindhárom évben szignifikáns korrelációt láthattunk az adott szint vezetői pozíciói és az indítási ágon való esélyesség között. Fontos ugyanakkor, hogy míg a megyei pártvezetők az országos listán kevésbé esélyesek, addig az országos pártvezetőknek, mindkét párt esetében, van átjárása a megyei listák befutó pozícióira, ami a két nagy párt centralizáltságára mutat rá. A listák vizsgálata alapján a két párt közötti szervezeti különbségek is kirajzolódtak: míg a Fidesznél a vizsgált években az országos pártvezetés dominált, az MSZP esetében a megyei szint is szerepet kapott. Míg az MSZP esetében a területi listákon a megyei pártvezetők voltak esélyesebbek, a Fidesznél erősebben érvényesült a két indulási ág közötti átjárás, azaz az országos pártvezetőket nagy arányban és nagy arányban esélyesként jelölték a területi listákon is. A helyi beágyazottság vizsgálatokor gyengébben, de láthatóvá vált az is, hogy a Fidesz esetében a helyi szint is kisebb befolyással

rendelkezik a jelöltállítás folyamatára, mint a szocialistáknál, kivételt képez azonban az inkumbens-polgármesterek nagy aránya.

A listákon emellett a parlamenti pártok esetében feltételeztük, hogy egy másik szempont is érvényesülhet: a pártvezetésnek lehetősége van arra, hogy itt jutalmazza egy esélyes pozícióval, a legjobban dolgozó képviselőit, akik egyben ismertségük alapján szintén a párt egészének sikerét is elősegíthetik. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a listás esélyesek között nagy arányban lesznek az országgyűlési képviselők is. Az eredmények alapján az inkumbencia és az esélyesség között valóban erős kapcsolat mutatkozik, az esélyesek átlagosan kb. 60%-át képviselők tették ki, illetve ezt az eredményt erősíti a képviselők magas újrainszertési aránya is. A képviselők parlamenti aktivitása ugyanakkor nem mutatkozik jelentős szempontnak a pártok jelöltállítási folyamatában. Míg a kormányzati vagy parlamenti tisztséggel rendelkezők között újrainszertés esetén magas volt az esélyesek aránya, a bizottsági tisztséggel (elnökség vagy alelnökség) rendelkezők már gyengébb pozícióval rendelkeztek, a bizottsági tagságok száma pedig nem állt kapcsolatban az esélyességgel. Hasonló a helyzet a parlamenti munka leginkább számszerűsíthető tevékenységeit, az indítványok benyújtását és a felszólalásokat tekintve, amelyek a vizsgált választások kapcsán az eredmények alapján egyáltalán nem bírtak jelentőséggel. Ezzel szemben az eredmények alapján kiemelt jelentősége volt a jelölési folyamatban a senioritásnak, annak, hogy a jelölt hányadik parlamenti ciklusát töltötte. Az esélyesség vizsgálata alapján mindkét vizsgált párt zártságáról beszélhetünk, mivel a jelöltállítási stratégiájuk elsődleges céljának a képviselők és a képviselőknél is a régóta szolgálók újrainszertése tűnt.

2. Jelöltek, pártok, perszonalizáció

A jelöltállításnak a jelöltek viselkedésére gyakorolt hatása és ennek továbbgyűrűző hatása a választók és a politikusok kapcsolatára a demokráciák fontos kérdése, hiszen összefügg a képviselet és a felelősség viszonyaival. A kutatásnak ez a szakasza arra irányult, hogy a jelöltek vélekedése a jelöltállításról miként befolyásolhatja kampány-viselkedésüket, és általában politikusi viselkedésüket a képviselet különböző szinterein. Viselkedésük – a természetes párt-elkötelezettségen túlmutatóan – mennyire tükrözi a perszonalizáció mozzanatait? A kutatási kérdés megválaszolásához a CCS felvételén kívül személyes interjúk készültek. A képviselet témájának kiterjesztéséhez pedig készült egy külön adatbázis, amely a parlamenten belüli viselkedés egy fontos elemét a kérdések irányát térképezte fel. Ezen kívül a képviselői adatbázist új elemekkel egészítettük ki.

A jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepciója szignifikáns hatással van a kampányperszonalizációra: az országos pártvezetésnek a jelöltállításban vélemezett kiemelt szerepe befolyásolja, hogy a jelöltek mennyire hajlanak a személyüket előtérbe állító kampányra. Fő hipotézisünknek megfelelően azok, akik azt gondolták, hogy a párt felső szintű szereplői uralják a jelöltek kiválasztási mechanizmusát, pártközpontúbb kampányt folytattak, mint azok, akik nem tulajdonítottak nagy szerepet a pártvezetésnek a jelöltszelekcióban. Tehát e feltételezés szerint a jelöltállítás központosítottasága és exkluzivitása negatívan hat a perszonalizációra.

A jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepciója összhangban van a pártok kampányszakértőivel és elemzőivel készített interjúkkal. A kampányszakértők és elemzők egyetértettek abban, hogy néhány kisebb párttól eltekintve, a legtöbb párt esetében a jelöltszelekció erősen centralizált és exkluzív volt. A kampánystratégiákkal és elemzőkkel folytatott interjúsorozatunk segítségével azonosítani tudtuk a perszonalizáció ellen ható tényezőket: a korlátozott erőforrásokat, a kampányra rendelkezésre álló idő rövidségét a baloldalon, valamint a jelöltek egyéni kvalitásait. A jelöltek egyéni kvalitásai alatt a jelöltek

megfelelő helyi vagy egyéni választókerületi kampánytapasztalatát, illetve a jelöltek helyi népszerűségét (politikai ismertségét) értjük. A jelöltkiválasztás percepciójával, a jelöltek jelölési helyével és a politikai karrier tulajdonságaikkal összefüggésben azonosítani lehetett az inkább személyközpontú kampányt folytató jelöltcsoportot.

Ezeket a megállapításokat azonban még ki kell egészíteni egy kevésbé elvárt, de az adatok alapján igazolható körülménnyel. Minden jel arra utal ugyanis, hogy az egyéni jelöltek kampányának perszonalizációja a pártközpont által elvárt stratégia. Vagyis úgy tűnik, hogy a perszonalizáció és a pártközpontúság nem egymást kizáró tényezők, mint ahogy azt korábbi kutatások gyakran mutatják. Ez különösen nagy problémát okoz azoknál a kutatásoknál, ahol a képviselő fókuszba áll a középpontban. Itt ugyanis a válaszlehetőségeket tradicionálisan egymást kizáró alternatívákként teszik fel. A „Kit képvisel Ön a képviselői munkája során?” típusú kérdéseknél a nemzetközi kérdőívek szintjén kell felülvizsgálunk azt, hogy a feleletválasztós kérdések mennyire lehetnek alkalmasak a képviselők valódi céljainak feltárására.

A képviselői viselkedés a parlamenti kérdések perszonalizációjának problematikájával is kiegészült a kutatásban. A parlamenti kérdések vizsgálatának számos előnyét ismerjük (Martin, 2011). Egyrészt mivel a kérdések megírásának jelentős közvetlen és közvetett költségei vannak, a kérdés vizsgálata betekintést nyújthat a képviselők erőforrás allokációs stratégiáiba, felfedve ezáltal a képviselői prioritásokat. Fontos szempont továbbá, hogy a kérdések általában könnyen hozzáférhető, közvetlenül megfigyelhető formák, amelyek vizsgálatához nincs szükség mintavételre. A több mint 5000 kérdés elemzése – a képviselők jelöltpozícióval és mandátumpozícióval való összevetésben – számos következtetés levonására adott alkalmat.

A választási szabályok által meghatározott képviselői pozíciók jelentősen strukturálják a helyi ügyek megjelenését az írásbeli kérdésekben. Sőt, ez a hatás felülírja a más természetű magyarázó változók hatását. Emellett azonban rávilágít a mandátum-megosztottság eseti jellegére is. A vegyes választási rendszerekkel kapcsolatban leggyakrabban alkalmazott elmélet, hogy az egyéni képviselők tudatosabban járnak el a helyi ügyek képviselőiében, mint a listások. Az egyéni képviselők valóban több kérdést nyújtottak be az egyéni versenyben nem érdekelt listás képviselőknél, illetve az is megerősítést nyert, hogy az egyéni jelöltségnek komoly differenciáló hatása van a listás képviselők csoportján belül. Kiderült, hogy a különböző csoportokba tartozó képviselők különbözőképpen értékelhetik az egyes eszközök hasznosságát. Az írásbeli kérdés hasznos eszköz az egyéni választókerületek veszteseinek, akik ennek segítségével az inkumbensek „árnyékaiként” jelennek meg parlamenti munkájuk során. A kevésbé sikeres pártok és jelöltek mind a kormány ellenőrzését, mind a választókerületi orientációt ezeken keresztül csatornázzák be a parlamentbe. További fontos szempont, hogy az ellenzékihez és a kormány ellenőrzéséhez elsősorban a kérdések magasabb száma kapcsolható egyértelműen. A képviselők között megfigyelt különbségek azonban nem magyarázhatók a mandátum megosztottsággal: az egyéni képviselők dominanciája csak azokkal a listás képviselőkkel szemben érvényesül, akik nem indultak egyéni választókerületi mandátumokért. A jelöltség szintje a parlamenti kérdések lokalitásának jobb prediktorának tűnik, mint a mandátum. Ez megerősíti kutatási irányunkat: a politikai viselkedés jellemzőit (legalább) a jelölési szakasszal kell kezdeni. Az „árnyékképviselő” erősödik a biztos választókerületekben, ami az egyéni választókerületek jelentőségére hívja fel a figyelmet. A győzelem esélyétől függetlenül jelenik meg az egyéni jelöltek esetében a helyi érdekek képviselői az írásbeli kérdésekben. A tapasztaltabb EVK-s képviselők több helyi relevanciájú kérdést tesznek fel. Érdekes módon, a parlamenti tapasztalatok az EVK pozíciók és a lokalizmus közötti kapcsolatot is befolyásolják. Az egyéni képviselők aktívabbá válnak a növekvő tapasztalat hatására, míg a listás képviselők esetében nem figyelhető meg hasonló tendencia. Ez azt sugallja, hogy a karrier-

inkonzisztenciák (jelenlegi listás pozíció, jelentős EVK-s múlttal) nem befolyásolják a parlamenti viselkedést. A korábbi tapasztalatok hatásának magyarázatában inkább a karrierben megfigyelhető konzisztencia (jelenlegi EVK pozíció, jelentős EVK múlttal) játszik kulcsszerepet. A jövőbeli kutatási irányok szempontjából hasznos lehet az elemzést kiterjeszteni több választási ciklusra, illetve a képviselői portfólió más eszközeire.

A perszonalizáció jelenségét igyekeztünk gender összefüggésben is elemezni. A perszonalizáció egyik lehetséges következménye a jelöltnek szóló szavazat – amikor a választó nem a párthovatartozása okán részesít előnyben egy jelöltet. Kérdésünk tehát az volt, hogy jelentősége van-e a jelölt nemének a szavazás során. Ezt a hazai esetben az egyéni választókerületi jelöltek vonatkozásában lehetett tesztelni. Az 1998 és 2010 közötti időszakban azt találtuk, hogy a pártok egyre kevesebb női jelöltet állítottak az egyéni választókerületekben. Ráadásul, ahogy a kutatás több irányból igazolta, alapvetően a pártalapú kiválasztás jellemzi a jelöltállítást, ami kevesebb teret ad a személynek szóló szavazatra. Összességében azt találtuk, hogy a nemnek nincs hatása vagy csekély mértékű hatása van az első forduló szavazatarányok varianciájára. A pártok nemi alapon diszkrimináló környezete mutatkozott az erősebb, átfogóbb magyarázatnak az egyéni választókerületi jelöltek között a nők csekély jelenlétére. A pártok jelöltállítási megfontolásait a választói kereslet nem írta felül, olykor csak kiegyenlítette (az erősebb jelöltek esetében), olykor még tovább gyengítette a nők pozícióit. A jelölés előtti folyamatok és a nők politikai ambícióinak további vizsgálata szükséges a jelölési hátrányok mélyebb elemzéséhez.

3. A jelöltek az új politikai kontextusban

Kutatásunk időhorizontja lehetővé tette, hogy a politikai rendszer változásának hatásait a jelöltek szempontjából áttekintsük. A politikai rendszer polarizációja, a választási rendszer változása és két új párt ismételt parlamenti sikere voltak a jelöltek szempontjából is fontosnak tekintett témáink.

A/ A politikai rendszer működésére vonatkozó képviselőjelölti vélemények

A politikai polarizáció hatásának vizsgálatát lehetővé tette, hogy a CCS keretében rendelkezésre álltak a 2010-es képviselőjelölti vélemények. Hogyan vélekedtek a 2014-es jelöltek a politikai rendszer működésének fontos attribútumairól, a demokráciáról, a választási rendszerről és a döntéshozatalról a 2010-es jelöltekkel összehasonlítva? A politikai elit körében a hangulat a 2010-es optimizmus után, amikor is a képviselőjelöltek lényegesen pozitívabban értékelték a demokrácia működését az állampolgároknál, 2014-re negatív irányba tolódott el. A jelöltek többsége elégedetlen volt a demokrácia működésével. Amennyiben a jelöltek nagy csoportját a győztesekre (mandátumot szerzőkre) és vesztesekre osztjuk, eltérő véleményük fokozódását tapasztaljuk. 2014-re az elégedetlen vesztesek aránya 69 százalékra emelkedett (ebből 51 százalék egyáltalán nem volt elégedett), míg a győzteseknek (vagyis az országgyűlési képviselőknek) csak kevesebb, mint negyede volt elégedetlen. A vesztesek viszonyulása tehát teljesen elvált sikeres kollégáik attitűdjétől. Hasonló folyamatot diagnosztizálhatunk a választási intézményrendszer értékelése, valamint a politikai döntéshozatalban való részvétel lehetőségének értékelése kapcsán is. Ezt a változást mutatja a 4. táblázat.

4. táblázat. Elégedettség a politikai intézményekkel. A „teljesen” és „többé-kevésbé” elégedettek százalékos aránya

	Jelöltek		Győztesek		Vesztesek	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Demokrácia	56	46	79	77	45	31
Választás intézménye	44	45	75	71	30	33
Politikai döntés-hozatalban való részvétel lehetősége	37	43	48	63	31	32

A változások karakterét a pártok (pártszimpátia és párthovatartozás) szerinti bontás jobban mutatja (lásd az 5. táblázatot). Az Együtt-PM és a DK eredményeit az alacsony elemszám miatt nem közöljük a párthovatartozás és az egyéni választási eredmény szerint bontott táblázatokban. A csillaggal jelölt értékek alacsony elemszámot jelölnek, ezért ezek az értékek fenntartásokkal kezelendők.

5. táblázat. Politikusi attitűdök az intézményekkel kapcsolatosan pártok és választási eredmény szerint (elégedettek százalékos aránya)

		Év	Fidesz	MSZP	Jobbik	LMP
Jelöltek	Demokrácia	2010	83,2	45,9	2,7	17,6
		2014	100	0	3,7	0
	Választások intézménye	2010	67,2	25,9	8,2	12,1
		2014	94,7	2	4	4,8
	Politikai döntés-hozatalban való részvétel lehetősége	2010	46,1	42,4	12,3	9,7
		2014	82,4	14,3	15,4	9,3
Győztesek	Demokrácia	2010	85,3	60	12,5	0*
		2014	100	0	0*	0*
	Választások intézménye	2010	81,4	55,6	14,3	0*
		2014	90,5	7,7	0*	0*
	Politikai döntés-hozatalban való részvétel lehetősége	2010	51,7	30	25*	0*
		2014	79,4	7,7	50*	0*
Vesztesek	Demokrácia	2010	80,1	44,8	3	16,1
		2014	100	0	4,2	0
	Választások intézménye	2010	52,3	22,4	7,6	12,9
		2014	100	0	4,4	4,9
	Politikai döntés-hozatalban való részvétel lehetősége	2010	39,6	44	10,5	9,7
		2014	86,4	16,7	12,5	9,8

Az elitek opciói még markánsabban különböznek a párthovatartozás függvényében. A fideszesek és a többi párt jelöltjei közötti különbségek igen számottevőek voltak már 2010-ben is, főleg a demokráciával és a választás intézményével kapcsolatosan. A négy évvel későbbi adatok alapján pedig már minden további nélkül kijelenthető, hogy a kormánypárt és az ellenzék között mindhárom kérdés tekintetében szakadék tátong. A legsokatmondóbb talán a demokráciára vonatkozó 2014-es adatsor: a második kétharmados győzelmet követően a Fidesz jelöltjeinek száz százaléka elégedettségének adott hangot, míg a többi pártban csupán egyetlenegy jelöltet találunk, aki többé-kevésbé elégedettnek mondta magát (a Jobbikban).

A képviselet-felfogásra és a demokrácia egyes képviseleti és közvetlen-demokratikus intézményeire vonatkozó vélemények tekintetében a győztes és vesztes képviselőjelöltek között éles választóvonal húzódik. A vesztesek lényegesen cinikusabbak, és hajlamosabbak a politikai döntéshozatal populistá felfogását vallani. Számos kérdésben a jelöltek attitűdjeit a pártok identitásához kapcsolódó, illetve kormányzati vagy ellenzéki pozíciójukból fakadó hatások nagyobb mértékben befolyásolják, mint a választáson elért személyes eredményük. 2010-ben szinte az összes vizsgált kérdés és attitűd esetében kimutathatók pártspecifikus hatások, legalábbis ami a Jobbik és az LMP politikusait illeti, amelyek lényegesen eltérnek mind a Fidesz, mind az MSZP jelöltjeinek vélekedéseitől. Négy ellenzéki töltött évet követően viszont a szocialisták véleménye is számos kérdésben hasonlóbbá vált a két *establishment*-ellenes párt álláspontjához. A kormányzati státusz elsősorban a politikai intézmények iránti attitűdök esetében produkált látványos elmozdulásokat, az ellenzékiesség a populizmus, a kormányzati pozíció az elitizmus irányába terelte a pártokat.

B/ Az intézményi változás és gender képviseleti hátrány

Az intézményi változások hatását a női képviseletre vonatkoztatva is megvizsgáltuk. Két intézményi szempont jelenti a háttérrel: egyrészt a jelöltállítási folyamat a fentiekben már leírt centralizáltabbá és exkluzívabbá válása, másrészt a választási rendszer átalakítása. A jelöltállítás centralizációja, vagyis a párt központi testületeihez rendelése és zártsága, tehát, ha nem enged beleszólást a szélesebb tagságnak a folyamatba, általában a párt szervezeti rendjének demokratikus tartalmát is negatív minősítik (Cross, 2008; Hazan and Rahat, 2010.). Ez nem feltétlenül van azonban így: amennyiben a párthierarchia érzékeny a sokféleség értékének érvényesítésére, jelentős számban támogathatja a női jelöltek. Feljebb azonban láthattuk, hogy a nők jelölési pozíciói nem javultak, az egyéni választókerületekben romlottak. Kétségteljesen a rendszerszerűség, a jelöltállítási mechanizmus beállt működése, olajozott rendje mutatkozik meg a női hátrányokban – amelyek a legtöbb párt esetében együtt járnak a nők politikai erőforrásainak kisebb mértékével, mintegy felmentő igazolásul a gender alapú hátrányokra.

A korábbi választásokon érvényesülő hosszú tendencia mellett a vegyes választási rendszer többségi irányba való elmozdulásának vizsgálata releváns: hogyan befolyásolta ez a pártok 2014-es jelöltállítási stratégiáját és a nők képviseleti esélyeit. Az összes induló jelöltet tekintve a nők aránya változatlan maradt (18% versus 18,2%), sőt az egyéni választókerületi jelöltek között arányaiban több lett a nő (13,2% versus 8,9%) - elsősorban annak köszönhetően, hogy a baloldali pártszövetség pártjai több női jelöltet állítottak. Bár az egyéni választókerületi jelöltek összlétszáma változatlannak tekinthető, az egyes pártok női jelöltszámában megfigyelhetőek változások. A baloldal növelte, míg a jobboldali pártok csökkentették az egyéniben elinduló női jelöltjeik számát. A területi listák megszűnése nem jelentette azt, hogy a kieső listákon induló női jelöltek automatikusan átveszik a megmaradt és létszámában kiterjedt országos listákra.

A jelöltek tekintetében tehát a baloldali pártok jelöltállítása enyhítette a nemi alapú eltéréseket, de a képviseleti deficit a baloldalon is megmaradt. Elemzésünk bizonyította, hogy a többségi és a listás ág közötti gender alapú mandátumeltérés növekedett, és a folytonossági arányok is gender alapú eltérést mutattak. 2014-ben megválasztott képviselők 84,4 százaléka 2010-ben is szolgált, a nemek szerinti megoszlást tekintve a férfiaknál (86,1%) nagyobb arányú folytonosságot tapasztalunk, mint a nőknél (68,4%). A 2014-es jelöltek majdnem 60 százaléka 2010-ben is elindult, ez a nők 43 százalékára igaz. Ez az egyszerű adat önmagában felhívja a figyelmet a női jelöltek jelentősen nagyobb arányú fluktuációjára, ami a kisebbségben lévő, így token szerepbe kényszerülő csoport egyik attribútuma

(Dahlerup, 1988). A női jelöltek deszelekciója nagyobb mértékű, mint a férfi jelölteké – akárcsak a parlamenti képviselők esetében.

Korábban a hazai szakirodalom többsége rendre megállapította, hogy a női képviseleti deficit tekintetében alig van különbség a bal-és a jobboldali pártok között. Most ez némi módosításra szorul: legalábbis a jelöltállításban a baloldal által nyújtott összkép kedvezőbb. Hozzá kell azonban tenni, hogy ez nem vezetett a képviseleti deficit kiegyenlítéséhez, mert a női jelöltállításra figyelemmel lévő kis pártok (ide beleértve az LMP-t is) nem tudják ellensúlyozni a nagyok hatását. Alapvetően tehát nem történt változás az új választási feltételek között. Figyelemre méltó „eredmény”, hogy az új választási rendszer, döntően a parlament létszámának csökkenése miatt még az eddigieknél is jobban becementezte a képviselői csoportot – a nők szokásos nagyobb fluktuációja mellett – a rendszerváltozás utáni legmagasabb továbbszolgálati arányt produkálva.

C/ Az új pártok jelöltjei

A pártot megtestesítő képviselőjelöltek jelenítik meg a nyilvánosság számára a pártot – miközben természetesen a párt politikája, média megjelenése, és nem utolsósorban a párt csúcsán álló pártvezetők is kiemelkedően hozzájárulnak a párt identitásának formálódásához. Az új pártok szempontjából tehát különös jelentősége van annak, hogy kik alkotják a jelölt-csoportot. Mit árulnak el a jelöltek a pártok politikai, stratégiai lépéseiről, és intézményesülésükről?

Az LMP kapcsán a kutatási kérdés úgy konkretizálható, hogy milyen mértékben azonos ideológiailag az LMP legutóbbi választáson felvonultatott jelöltállománya a négy évvel korábbival? Jobbra tolódott-e az LMP, több konzervatív és kevesebb baloldali-liberális jelöltet állítva és ajánlva a választók figyelmébe 2014 tavaszán, mint tette azt 2010-ben? Ehhez felhasználásra kerültek az egyéni választókerületi (EVK) jelöltek bemutatkozásainak és rövid programjainak kampányanyagai. Tartalomelemzésük több okból is ésszerű választásnak tűnik. Szemben a pártok „csúcsjelöltjeivel”, pártelitjével, akik rendszerint a listás ágon indulnak és szereznek mandátumot, az EVK-jelölteknek muszáj azonos terjedelmű és struktúrájú kampányanyagokat készíteniük, hiszen ezek adják az alapját a választókerületükben terített szórólapoknak és brosúráknak, ezek szövegei kerülnek fel az országos és helyi pártszervezetek weboldalaira és ezek szolgálnak elsődleges tájékoztató – kiindulási pontként a helyi média számára is. Másik előnyük, hogy a pártprogramokkal ellentétben valóban a jelöltek gondolatait és terveit tartalmazzák. Baloldali és jobboldali pozícióik és a konzervatív-liberális tengelyen értelmezhető ügyek kapcsán vallott álláspontjuk alapján az LMP jobboldali fordulata elsősorban percepció jelenség, mint valódi attitűdbéli változás volt. A zöldpárt egyéni jelöltjei bemutatkozó kampányanyagaikban a 2014-es országgyűlési választáson kevesebb baloldali és kevesebb posztmateriális értéket jelenítettek meg, miközben nagyobb arányban számoltak be vallásos kötődésükről és kisebb mértékben zöld/posztmateriális (civil) tapasztalataikról, mint tették azt négy évvel korábban. A két jelöltcsoport ugyanakkor sem saját bal-jobb pozíciójuk meghatározásakor, sem a libertárius-autoriter tengelyen elhelyezhető ügyek kapcsán képviselt álláspontjukban nem különbözött szignifikánsan egymástól. A percepció erősségét ugyanakkor jól mutatja, hogy maguk az EVK-jelöltek is jobboldalibbnak látták saját pártjukat, illetve az LMP szavazóit, mint négy évvel korábban.

A Jobbik jelöltjei kapcsán az egyik fő kutatási kérdés az volt, hogy beszélhetünk-e egy új generáció színre lépéséről a magyar politikában? A többi párthoz képest a Jobbik anti-establishment jellege tükröződik-e jelöltekben? A párt 2010-es egyéni választókerületi jelöltjeinek döntő többsége „politikai újonc” volt, akik egyrészt a radikális jobboldali szubkultúrából kerültek a képviselőjelölti státuszba, másrészt a rendszerváltást követő két évtizedben csalódott alsó-középosztálybeliek voltak. Jelentős részük a következő években háttérbe került, vagy kiszorult a pártból, és a képviselőjelölti csoport 2014-

re jelentősen átalakult, professzionalizálódott. A jelöltek kiválasztásakor az országos ismertség, a helyismeret és választási tapasztalat, valamint különféle választott pozíciók birtoklása jelentett fontos szempontot az országos elnökség, maga a pártelnök bizalma mellett. A Jobbik képviselőjelöltjeinek sajátos rétegét jelentik azok a részben ipari szektorban tevékenykedő kisvállalkozók, illetve azok az alkalmazottak, akiket a hagyományos társadalomtudományi megközelítések baloldali szavazóként azonosítanak. A nyugat-európai baloldali pártokról már az 1990-es években leírták, hogy eltávolodtak hagyományos szavazóiktól, és inkább a városi, urbánus, magasabban kvalifikált rétegek felé fordultak a klasszikus munkásosztállyal és az alsó-középosztállyal szemben (Kitschelt, 1994). A „modernizáció vesztesei”-nek (Betz, 1994; Kriesi et al, 2006) pártkeresése lehetőséget adott a radikális jobboldali pártoknak, hogy olyan társadalmi csoportokban szerezzenek támogatókat, amelyek úgy érezték, magukra maradtak problémáikkal, elvesztették politikai érdekérvényesítőiket. A 2014-es országgyűlési választás során számos olyan jelölt kapott ismét lehetőséget, akik 2010 őszén helyi politikai pozíciókat szereztek, azon keresztül erősítették kapcsolati hálójukat. A párt igyekezett politikai elitjét az Országgyűlésben tartani, ami lényegében meg is valósult 2014 tavaszán. Az országos és helyi intézményi politikai pozíciók révén folyamatban van egy új, stabil jobbikos politikusréteg kialakulása, amely más pártokhoz viszonyított alacsony életkora miatt hosszabb időn keresztül a magyar politikai élet meghatározó szereplője maradhat.

IV. A projekt működése, nyilvánosság, publikációs tevékenység

A kutatás során és azzal összefüggésben 30 írás szerepel a beszámoló publikációs listáján. Ennél több anyag készült, mivel azonban egy részükből átdolgozás után született könyvfejezet vagy folyóiratcikk, ezeket a korábbi írásokat nem tüntettük fel. A nevezett írások között 7 cikk impakt-faktoriall rendelkező nemzetközi folyóiratban jelent meg vagy lett elfogadva megjelenésre. Volt visszautasított leadott cikk is (ezeket nem jelöltük), remélhetőleg átdolgozás után ezek is színvonalas helyen jelennek majd meg. Bár a hét impakt faktoros cikk jó eredmény, hozzá kell tenni, hogy a szakterület egyik legrangosabb, talán legtöbbet idézett mainstream folyóirata (Journal of Legislative Studies) valamilyen okból nem rendelkezik impakt faktoriall, így az ottani publikációk szakmailag igen, de a pontok szempontjából nem számítanak. A projekt lezárásaként a terveknek megfelelően egy szerkesztett kötetet készítettünk nyolc tanulmánnyal, ebben szerepelnek a kutatókon kívül PhD doktorjelöltek tanulmányai. A projekt két résztvevőjének PhD disszertációja nagymértékben támaszkodik a kutatás eredményeire (Papp Zsófia, Michail Chiru). Az ő munkájukon kívül más hallgatók (PhD és MA szinten) is részt vettek az adatgyűjtésben és elemzésben, publikációt is készítettek, és az adatok további hasznosulása várható későbbi doktori dolgozat és szakdolgozat formájában. A hallgatók bevonását a projekt egyik fontos eredményének tartom, nem csupán a szakmai utánpótlás nevelése, hanem az oktatásban a gyakorlati és elméleti szempontok összekapcsolásának lehetősége miatt. A diákokkal kibővített kutatócsoportban – elsősorban a kutatás első két évében, amikor az intenzív adatgyűjtés folyt – havi rendszerességgel egyeztettük a feladatokat, a diákok nem csupán végrehajtói, de aktív részesei is voltak a kutatásnak. A Magyar Politikatudományi Társaság 2015-ös vándorgyűlésén külön szekció foglalkozott a jelöltállítás és a képviselet kérdésével (a szekció vezetője Várnagy Réka volt), ahol a projekt több résztvevője (kutatók és diákok egyaránt) tartottak referátumot. Szintén 2015-ben a projekt saját szervezésében a Lausanne-i Egyetem Comparative Candidate Survey kutatóival közös nyilvános workshop-ot tartottunk Budapesten, ahol bemutattuk az első eredményeket. A kutatási

eredmények több nemzetközi konferencián elhangzott előadásokban is megjelentek. Ezek egy részéből és a gazdag adatbázisból remélhetőleg a következő években további publikációk várhatók.

Hivatkozások

- Betz, Hans-Georg (1994) *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Cross, William (2008) Democratic Norms and Party Candidate Selection. Taking Contextual Factors into Account. *Party Politics*, 14,5: 596–619.
- Dahlerup, Drude (1988) From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11, 4: 275–289.
- Gunther, Richard P. and Hopkin, Jonathan (2002) A Crisis of Institutionalization: The Collapse of the UCD in Spain. in Richard P. Gunther, Juan Ramón Montero, and Juan J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 191-230.
- Hazan, Reuven Y. - Rahat, Gideon (2002) Candidate selection. In: Leduc L, Niemi RG - Norris P (szerk.): *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. London: Sage.
- Hazan Reuven Y and Rahat G (2010) *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Hazan, Reuven Y. - Voerman, Gerrit (2006) Electoral systems and candidate selection. *Acta Politica* 41: 146–162.
- Kitschelt, Herbert – McGann, Anthony J. (1995) *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Kriesi, H. – Grande, E. – Lachat L. – Dolezal, M. – Bornschier, S. – Frey, T. (2006) Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared. *European Journal of Political Research*, 45, 6: 921–956.
- Lundell, Krister (2004) Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective. *Party Politics*, 10, 1: 25-47.
- Mainwaring, Scott and Mariano Torcal (2005) *Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization*. Kellogg Institute, Working Paper, no. 319
- Martin, Shane (2011) Using Parliamentary Questions to Measure Constituency Focus: An Application to the Irish Case." *Political Studies*, 59, 2: 472-488.
- Panbianco, Angelo (1988) *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schlesinger, Joseph A. (1966) *Ambition and Politics: Political Career in the United States*. Chicago: Rand McNally.
- Shomer, Yael (2014) What affects candidate selection processes? A cross-national examination. *Party Politics*, 20, 4: 533–546.